

Muhammed Rıza Şah Döneminde Kaşkaylar

ZÜHRE NUR PEHLİVAN*

Öz: İran, Büyük Selçuklularla birlikte Rıza Şah Pehlevi dönemine kadar büyük ölçüde Türk devletlerinin hüküm sürdüğü, nüfus ve kültürel çeşitlilik itibarıyla da medeniyetlerin beşiği olagelmış bir coğrafyadır. Bunun tabii sonucu olarak da günümüzde İran'ın etnik bünyesinin büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Türk toplulukları içerisinde kalabalık nüfusa sahip olup en çok göze çarpan aşiretlerden birisi de Kaşkaylardır. Kaşkaylar, İran'da Nadir Şah Afşar ve Kaçarlar gibi Türk hanedanlarının hakimiyeti altında siyasi açıdan inişli çıkışlı bir yapı olarak varlıklarını devam ettirmekle beraber sosyal açıdan Türk yönetimi sona erene kadar göçebe yaşam tarzını idame ettirmişlerdir. Ancak hanedanın etnik kimliğinin değişmesiyle yani Rıza Şah Pehlevi'nin, ardından Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin başa gelmesiyle Pan-Farsist uygulamalar takip edilmeye başlandı. Rıza Şah Pehlevi ve Muhammed Rıza Şah Pehlevi döneminde Kaşkayların, göçebe yaşam tarzları ve Türk kimlikleri yok edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna mukabil Kaşkaylar bağımsızlık mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Çalışmamızda "Muhammed Rıza Şah Pehlevi döneminde uygulanan Pan-Farsizm politikaları, Kaşkayların tepkileri, söz konusu politikaların başarı oranı ve gelecek kuşaklara etkisi" ele alınacaktır. Çalışmamızda Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin Kaşkayların siyasi, sosyal, kültürel hayatlarına tesiri ve söz konusu kabilenin akıbetleri incelenmiştir. Rıza Şah Pehlevi ve Muhammed Rıza Şah Pehlevi dönemleri boyunca uygulanan milliyetçi politikalara rağmen geleneksel yaşam biçimi konusundaki hassasiyetleri, konar-göçer yaşam tarzlarını devam ettirme çabaları ve sosya-kültürel adetlerini korumacı tavırları dikkate alınarak Kaşkayların bir ölçüde milli benliklerini koruyabildikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Pan-Farsizm Politikaları, Muhammed Rıza Şah Pehlevi, Kaşkaylar.

*Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, znurpeh@hotmail.com.

Qashqai's in Period of Mohammad Reza Shah

Abstract: Iran, along with the Great Seljuks, is a geography which has been dominated by the Turkish states until period of Reza Shah Pahlavi and the cradle of civilizations by population and cultural diversity. As a result, today Turks constitute the vast majority of the Iranian ethnic community. Qashqai's is one of the most remarkable tribes in the Turkish communities, and which has a crowded population. Qashqai's under dominance of Turkish dynasties such as Nadir Shah Afshar and Qacars in Iran, maintained its existence as a politically fluctuating structure and maintained its nomadic lifestyle until the Turkish administration ended as socially. But with the change of the ethnic identity of the dynasty, Pan-Persian practices began to be followed by Reza Shah Pahlavi, followed by Muhammad Reza Shah Pahlavi. In period Reza Shah Pahlavi and Mohammad Reza Shah Pahlavi, Qashqai's, nomadic lifestyles and Turkish identities were tried to be destroyed. In response to this, Qashqai's continued their struggle for independence. In our work, "Pan-Persian policies applied during the reign of Muhammad Riza Shah Pahlavi, the reactions of Qashqai's, the success rate of the mentioned policies and their influence on future generations" will be examined. We used English, Persian, Azerbaijani and Turkish literature in our study. In our study, the influence of Mohammad Reza Shah Pahlavi on the political, social and cultural lives of the Qashqai's and the fate of the tribe were examined. Despite the nationalist policies implemented during the periods of Reza Shah Pehlevi and Mohammad Reza Pahlavi, it was determined that Qashqai's to a degree could protect their national selves by taking into consideration the sensitivities of traditional life style, efforts to maintain their constitutional and cultural traditions.

Key Words: Iran, Pan-Persian policies, Muhammad Reza Shah Pahlavi, Qashqai's.

Giriş

Coğrafi önemi hasebiyle medeniyetlerin buluşma noktası olan İran, zamanla Türkler için önemli bir yurt vazifesi gören yerlerden biri haline geldi. İran'da birçok Türk menşeli devlet kurulmasına rağmen Türk hakimiyeti, özellikle de Türkmen oymaklarından beslenen Safevi Devleti'nin zuhur edişiyile asıl hüviyetine kavuştu. Türk-Şii sentezi yaşanarak bölgede yeni bir kimlik meydana geldi. İran'da yaşayan bütün etnik grupları birleştiren bu yeni kimlik yani Şiilik, toplum içinde de belirleyici bir role sahip oldu. Bilhassa Şah I. Abbas (1587-1629) dönemiyle birlikte Şiiliğin, Farsi unsurların, Türk kimliğinin önüne geçmeye başladığı görülmektedir. Bunun nedeni Türkmen oymaklarının kendi içlerinde yaptıkları mücadelenin Safevi Devleti'nin geleceğini tehlikeye atması olarak görülmektedir. Farsi unsurların kültürel alanda belirginleşmeye başlaması, Türk kimliğinin zarar görmesine neden oldu. Rıza Şah'ın iktidarından önce Türkler siyasi hâkimiyeti ellerinde tuttukları için Farslaşma politikaları göze çarpmıyordu. Kaynaklarda Kaçarlar döneminde, kültürel ve iktisadi alanda Farslaşma hareketlerinin tedricen ilerlediği kaydedilmektedir. Ancak söz konusu dönemde istikrarlı ve plan dâhilinde Farslaşma politikası uygulandığı söylenemez. Kültürel ve iktisadi alandaki Farslaşma, Rıza Şah Pehlevi ile birlikte siyasi alana da sirayet etti. Ancak Rıza Şah Pehlevi'nin iktidara gelmesiyle birlikte İran coğrafyasında Türk hâkimiyeti sona erdi. Gayri-farsi etnik topluluklara kültürel, siyasi ve iktisadi yönden baskı ve asimile politikaları uygulanmaya başlandı. Rıza Şah Pehlevi'nin akabinde tahta geçen Muhammed Rıza Pehlevi de babasının izinden giderek Pan-Farsist uygulamaları devam ettirmiştir. Söz konusu politikalardan nasibini alan Türk aşiretlerinden biri de Kaşkaylardır.

İran'ın genel politikası haline gelen yönetimin İran'daki Türklere karşı uyguladığı menfi politikalar ve bunların sebepleri, Türkleri kimliksizleştirme faaliyetleri ve nedenleri, Türklerin seslerini duyurma çabaları ve neticeleri bizi çalışmaya iten sorunsalları teşkil etmektedir. Çalışmamız

İran’da yaşayan ve büyük bir nüfusa sahip olan Kaşkay Türklerinin yaşamış olduğu problemlere ışık tutmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışma, “Farslaşma hareketi neden ve ne zaman başlamıştır? Rıza Şah Pehlevi’nin ve akabinde Muhammed Rıza Pehlevi’nin Farsçılık politikasının Kaşkay Türklerine yansımaları nasıldır? Kaşkay Türklerinin bu politikalara tepkisi nasıl oldu? Pan-Farsist politikaların Türklere zararı ne şekilde oldu? Kaşkay Türklerinde milli bilincin gelişmesinde söz konusu politikalar etkili olmuş mudur? Kaşkay aşiretinin siyasi konjonktürü ve akıbeti ne şekilde gelişmiştir?” gibi sorulara cevap arama çabasıdır.

Kaşkay Adı

Kaşkay adının menşei ile ilgili muhtelif görüşler vardır. Yerel kaynaklardan bazıları Kaşkay ismini kişi adıyla ilişkilendirmektedir. Söz konusu görüşü savunan müellifler, Kaşkay isminin atası olarak Cani Ağa Kaşkaî’yi kabul etmişlerdir.¹ Yukarıdaki görüşle aynı tefekkürde olan Haşmetullah Tabibi bu düşünceyi sunarken dayanak olarak David C. Morisden’i göstermiştir.² Bazı müellifler, Kaşkay kelimesini Çağatay Türkçesindeki “cesur, parlak” ifadeleriyle eşleştirmişlerdir.³ Hüseyin Ciddi, Kaşkay kelimesini “kaş-keş” ve “kayı” olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Ona göre, Keş kelimesi “kale” anlamına gelmekte ve “şehir” ifadesini karşılamaktadır. Kayı ise Oğuzlardan intikal eden bir kol olup “sert, dayanıklı” anlamlarını ihtiva etmektedir.⁴ Bazı müellifler “kaçmak, firar etmek” ifadeleriyle Kaşkay kelimesini eşleştirmişlerdir. Aynı düşünce Kaçarların isminin menşei hakkında da ileri sürülmüştür. Hamid Muhammetzade, “Varlık” dergisinin 78. sayısında “Kaşgaylar Hakkında Yeni Araştırmalar” isimli yazısında bu fikri destekleyen savlar ileri sürmüştür.⁵ Mirza Hasan Fesai de “Farsname-i Nasiri”

¹ _____, *The Qashqai of Iran, World of Islam Festival 1976*, Whitworth Art Gallery University of Manchester 1976, s. 11.

² Akbar A. Aghdam, “Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar”, *Cepo 6. Ara Dönem Sempozyumu 14-17 Nisan 2011 Uşak*, s. 41.

³ Sohrab Dolatkhah, “The Kashkay People, Past and Present”, *Bilgi*, sy. 53, Bahar 2010, s. 104.

⁴ Hüseyin Ciddi (Bayat), *Peyvestegi-i Kavmi ve Tarihi-i Oğuz-İlha-i Kaşkay-i İran, Kabile-i (Kayı- Kaşkay)*, Şiraz 1378, s. 33.

⁵ Ekber Azad, “Kaşgay Elinin Adı Nasıl Olmuştur?”, *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 277.

adlı eserinde yukarıdaki yorumlara benzer şekilde Kaşkay ismini “kaçmış, kaçmak” ifadeleriyle ilişkilendirmiştir. İsmi “Kaç-Kayı” şeklinde ifadeden fonetik değişimlerden dolayı “Kaşkay”a dönüştüğünü ifade etmiştir.⁶ Melik Mansur Han’a göre Kaşkay ismi “hayvan barmağı, sağlam kaya” anlamlarına gelmektedir.⁷ Bir başka düşünür Kaşkay ismini Kaşkar bölgesi ile ilişkilendirmiştir. Bu görüş Kaşkayların bir zamanlar Kaşkar bölgesinde ikamet ettiklerini ve İran’a söz konusu bölgeden geldiklerini kabul etmektedir.⁸ Kaçar dönemi müelliflerinden biri olan Hacı Mirza Muhammed Cafer Hurumçi, Hakayku’l Ahbar-i Nasri adlı eserde Kaşkayların, Yomut Türkmenlerinin Kaşkah adlı kolundan gelmekte olduğunu ve bu sebepten dolayı da Kaşkai ismini aldıklarını ifade etmektedir.⁹ Kaşkay adının “alın beyaz lekelikli at” anlamına gelen Kaşka’dan geldiği en yerleşik iddialardan biridir. W. Barthold, W. Radloff’un sözlüğünde de Kaşkayların isminin menşesine dair yukarıdaki ifadelerle rastlandığını belirtmiştir.¹⁰ Buna göre Kaşkaylar beyaz bir ata bindiklerinden dolayı kendilerine bu isim layık görüldü.¹¹ Rivayete göre Kaşkaylar bu atlara, savaşçılara şans getireceğine inandıkları için binmişlerdir. Böylece kabile, “Kaşkay atlıları” olarak ün kazanmaya başladı.¹² Türklerin ata olan düşkünlüğünü ve bozkır yapısını göz önüne aldığımızda biz de Kaşkay isminin “at”tan türemiş olabileceği ihtimalini düşünmekteyiz.

⁶ Babek Cavanşir, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 5.

⁷ Muhittin Çelik, “İran’daki Kaşkay Türkleri”, Kafkas Üniversitesi I. Milli Kafkas Sempozyumu’nda (29 Ekim 1995) tebliğ olarak sunulmuştur, s. 205.

⁸ T. E. İbrahimov, *Gaşgaylar*, Bakü 1988, s. 65.

⁹ Şenay Yanar, “Kaşkay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar”, *Vakanüvist Dergisi*, sy. 1, Güz 2016, s. 157.

¹⁰ Nurer Uğurlu, *Türk Kavimleri*, Örgün Yayınları, İstanbul 2012, s. 283.

¹¹ Wilhelm Barthold, *Tarihte Türk Dünyası*, Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, s. 188.

¹² Mehdi Gharakhalou-Narrei, *Migration and Cultural Change in Urban Communities of the Qashqa'a of Iran*, Basılmamış Doktora Tezi, Ottawa Üniversitesi, Kanada 1996, s. 22.

Muhammed Rıza Şah Pehlevi Dönemine Kadar Kaşkayların Siyasi Hayatları

Arşiv belgelerinde Kaşkay ismine Kerim Hand Zend döneminden itibaren rastlanıldığı kaydedilmektedir.¹³ Söz konusu ismin geçtiği en eski belge Fars eyaletinde ikamet eden grup olarak Kaşkaylardan söz eden ve 1802’de Mirza Muhammed Hüseyin Müstevfi tarafından kaydedilen 1715-1716 tarihli belgedir.¹⁴ Kaşkayların 11 ve 12. yüzyıllarda İran’da yaşamış oldukları ön görülmektedir.¹⁵ Safeviler döneminde Kaşkaylar idari bir düzene sahip değildir.¹⁶ Kaşkayların bünyesinde yer alıp önemli rol üstlenen İsmail Han ve Hasan Han, adları geçen ilk Kaşkaylardır.¹⁷ Oberling’e göre bu şahıslar Nadir Şah döneminde yaşamaktaydı.¹⁸ Ancak Faruk Sümer bu şahısların Kerim Han Zend döneminde yaşadıklarını, söz konusu devrin sonuna doğru da öldürüldüklerini ileri sürmüştür.¹⁹ 17. yüzyıla ait vesikalarda Kaşkaylara ait malumatlara rastlanmaktadır.²⁰ Ancak onların tam anlamıyla birleşip bütünlük oluşturduğu dönem Cani Ağa Kaşkai zamanına denk gelmektedir.²¹ Kaşkaylar 19. yüzyıldan itibaren en güçlü kabilelerden biri haline geldi.²² Güçlerinin belirginleştiği devir, Savlet-üd Devle dönemine denk gelmektedir. Savlet-üd Devle meşrutiyet dönemi karışıklıklarından faydalanarak gücünü arttırmayı başarabilmiştir.²³ Savlet-üd Devle, İngilizler aleyhinde bir politika takip etti. İngilizler buna karşılık olarak Ahmet Han Serdar Ehtişam’ı Kaşkay ilhamı yaptılar. Ancak İngilizlerin bu müdahalesi sonuçsuz kaldı. Nihayetinde halkın İngilizle-

¹³ Şenay Yanar, “Kaşkaylarda Evlilik Adetleri ve Toy Ritüelleri”, *History Studies*, sy. 7, 2015, s. 230.

¹⁴ Şenay Yanar, “Kaşkay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar”, s. 164.

¹⁵ Manouchehr Shiva, “The Qashqai Turks of Fars, Southern Iran”, *Qashqai. Net*, 2015, s. 1.

¹⁶ Menuçehr-i Kiyani, *Şakayık Aşkıyla Göç Kaşkaylarda Sanat*, Çev. Mürsel Öztürk, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2014, s. 8.

¹⁷ Şenay Yanar, “Kaşkay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar”, s. 164-165.

¹⁸ Pierre Oberling, *The Qashqai Nomads of Fars*, Paris 1974, s. 36.

¹⁹ Faruk Sümer, “İran’da Yaşayan Türk Oymakları Kaşkaylar”, *Türk Kültürü*, sy. 120, Ekim 1972, s. 1240.

²⁰ Sohrab Dolatkah, a.g.m., s. 103.

²¹ Cengiz Orhonlu, “Kaşkaylar”, *Türk Kültürü*, Ankara 1967, s. 422.

²² Vahid Rashidvash, “Iranian People: Iranian Ethnic Groups”, *International Journal of Humanities and Social Science*, c. 3/sy. 15, Ağustos 2013, s. 222.

²³ Babek Cavanşir, a.g.t., s. 81.

rin atadığı ilhamı kabul etmemesi, Savlet-üd Devle'nin ilham olmasıyla sonuçlandı.²⁴ Ancak bu husumet I. Dünya Savaşı'nda da kendini hissettirdi. Kaşkaylar savaşta İngilizlerin karşısında yer alarak Osmanlı Devleti'ne yardımda bulundular.²⁵ İngilizler Kaşkayların merkezini ele geçirerek Kaşkayları devre dışı bırakmak istemişlerdir. Ancak Kaşkaylar, İngilizlere büyük bir zayıf verdirek Şiraz-Kazerun karayolunu, Şiraz'ın batı kısmını, güney ve güney batı bölgelerini ele geçirmeyi başarmışlardır. 1918 yılında İngilizler Kaşkaylara saldırı düzenleseler de Savle'üd-Devle'nin üvey kardeşi Ali Han Salar Haşmet öncülüğündeki Kaşkay birlikleri, onlara karşı başarı sağlamışlardır.²⁶ Kaşkaylar İngilizlere karşı iyi bir mücadele verseler de mağlup oldular.²⁷ Kaşkaylar I. Dünya Savaşı'nda verdikleri mücadeleler sebebiyle cihan savaşının bir ucunda yer alarak basında da isimlerinden söz ettirdiler.²⁸ 1918 yılında meydana gelen Kolera salgını, Kaşkay Türklerinin büyük bir darbe almasına neden oldu. Çok sayıda Kaşkay Türkü hayatını kaybetti.²⁹

I. Dünya Savaşı ve akabindeki tarihler, İran'ın kaderinde köklü değişikliklerinin yaşandığı zaman dilimlerine tekabül etmektedir. Rıza Şah Pehlevi Türk soylu Kaçar hakimiyetini devirerek başa geldi. Böylece İran'da Türk hakimiyeti son buldu. Rıza Şah Pehlevi'nin başa geçmesi, Kaşkaylara derinden tesir eden hadiselerin başlarında gelmekteydi. Rıza Han önce başbakan oldu. 1925 yılında ise İran'ı hegemonyası altına alarak kendi hanedanlığını kurdu.³⁰ Fars milliyetçiliğini devlet ideolojisi haline getirerek kapsamlaşması için

²⁴ Aygün Attar, *İran'ın Etnik Yapısı (Yakındönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara 2006, s. 333-334.

²⁵ Ali Kalkasyalı, *İran Türkleri*, Bilge Oğuz Yayınları, Ankara 2010, s. 76.

²⁶ Ali Temizel, "Birinci Dünya Savaşında İran'da Kaşkay Türklerinin Mücadelesi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, c. 7/sy. 1, Aralık 2017, s. 93-95.

²⁷ Faruk Sümer, a.g.m., s. 1240.

²⁸ D. T. Potts, *Nomadism in Iran, From Antiquity to the Modern Era*, Oxford University Press, 2014, s. 361.

²⁹ Alper Aksoy, "Kaşgay Türkleri", *Milli Eğitim ve Kültür (Esir Türkler Özel Sayısı)*, sy. 7, Haziran, Temmuz, Ağustos 1980, s. 14.

³⁰ Ali M. Ansari, *Modern Iran Since 1921, The Pahlavis and After*, Great Britain 2003, s. 20.

uğraştı.³¹ 1926 yılında Rıza Han Gülistan sarayında devletin başına geçerek³² Antik Çağda Perslerin yazı ve dil işaretlerini sembolize eden “Pehlevi” unvanını aldı.³³ Rıza Şah Pehlevi ile birlikte Pan-Farsist politikalar ve merkezileştirme hareketleri başladı. 1930 yılında Farsça resmi dil ilan edilerek Farsça dışındaki tüm coğrafi³⁴ ve tarihi isimler kaldırıldı.³⁵ Türkçeye tamamen yasak getirildi. Halk arasında, radyo-televizyonlarda dahi Türkçe kelimelere yer verilmedi.³⁶ Farsçanın eğitimde yaygınlaştırılması, çok dilli toplumu bütünleştiren güç olarak görüldü. Bu nedenle eğitim kurumlarında Farsça dışındaki tüm diller yasaklandı.³⁷ Bu durum Fars olmayan etnik gruplar arasında özellikle de çocuklar arasında zorlanmalara neden oldu. Küçük çocuklar evlerde Farsça olmayan dilleri duyarken ve konuşurken, eğitim kurumlarında ana dillerinden farklı bir dille karşılaşmışlardı. Bu da onların adaptasyon sürecine negatif bir şekilde tesir etti.³⁸ Rıza Şah, aşiretlerin gücünü kırmak için merkezi yapı oluşturma teşebbüslerinde bulunmuştur. Yeni bir ordu oluşturarak merkezileşme bahanesiyle orduyu, Kaşkayların ve diğer Türk aşiretlerinin üzerine salmıştır. Merkezileştirme politikaları göç, idam, tutuklama gibi bir dizi uygulamalarla desteklenmiştir.³⁹ Ayrıca Kaşkayların nüfus artışını azaltmak için halktan yüksek vergi alındı.⁴⁰ Rıza Şah Pehlevi, Kaşkayları merkezi hükümetin kontrolü

³¹ Emil Souleimanov, “The Evolution of Azerbaijani Identity and the Prospects of Secessionism in Iranian Azerbaijan”, s. 77.

³² Ahmet Ekrem, *Bugünkü İran*, İstanbul 1934, s. 4.

³³ Farah Pehlevi, *Anılar*, Çev. Rukiye Öke, Paris 2003, s. 124.

³⁴ Türkçe kent, köy, ırmağ, dağ, dere, bölge, çöl ve aşiret isimleri de Farsça isimlere dönüştü. Tebriz muntkasında yer alan Acı Çay “Tel rud” ve Şah gölü “İstehri Şah”, Güney Azerbaycan’da bulunan Karadağ “Siyah Güh (Guh)”, Azerbaycan eyaleti İstan-ı Sevum gibi Farsça isimler almıştır. Türkmen atlarının adı “Esbihayı Gürgan” şeklinde değişti. Bakınız; San’an Azer, *İran Türkleri*, İstanbul 1942, s. 17.

³⁵ Yaşar Kalafat, Arif Keskin, “İranlılık Paradigmasının Çöküş Süreci ve Güney Azerbaycan Milli Hareketinin Yükselişi”, *Güney Azerbaycan Sosyal, Kültür, Siyasi Araştırmalar Dosyası*, sy. 5, Ankara Yaz 2005, s. 105.

³⁶ Emil Souleimanov, Kamil Pikal, Josef Kraus, “The Rise of Nationalism Among Iranian Azerbaijanis: A Step Toward Iran’s Disintegration?”, *Meria*, c. 1/sy. 1, Bahar 2013, s. 72.

³⁷ ———, “The Dynamics of Ethnic Identity in Iranian Azerbaijan”, *Araz News, News and Analysis Website*, Mayıs 2014, s. 2.

³⁸ Emil Aslan Souleimanov, Josef Kraus, *Iran’s Azerbaijan Question in Evolution Identity, Society, and Regional Security*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center, 2017, s. 14.

³⁹ Lois Beck, “Tribe and State in Revolutionary Iran: The Return of the Qashqai Khans”, *Iranian Studies*, c. XIII/ sy. 1-4, 1980, s. 223-224.

⁴⁰ Pierre Oberling, a.g.e., s. 154.

altında tutmak için onları silahsızlandırmıştır.⁴¹ Merkezi hükümet “ulusal eğitim, ulus olma bilinci”nden dem vuraarak Kaşkayları ve Fars olmayan etnik grupları Farslılaştırmak istedi. Kaşkayların milli bilinçlerine sahip çıkmaları, aşiret yapılanmaları, konar-göçer yaşam tarzları Rıza Şah için tehdit unsuruydu.⁴² Rıza Şah, bu yapıyı kırmak için göç politikasını hayata geçirdi.⁴³ Fars olmayan etnik unsurların diğer bölgelere zorla göç ettirilerek dağılımının yapılmasındaki amaç, etnik bütünlüğü ve milli bilincin uyanmasını önlemektir.⁴⁴ Bu uygulamalarla Türkler, buldukları bölgede çoğunluk durumundan azınlık durumuna geçirilerek özerk bir yapı oluşturmaları engellendi.⁴⁵ Kaşkayların göç edeceği saha olarak verimli topraklardan yoksun çorak sahalar seçilmiştir. Hem göç esnasında hem de göç sonrasında kıtlık ve salgın hastalıklar nedeniyle çok sayıda Kaşkay Türkü hayatını kaybetmiştir.⁴⁶

Merkezi hükümete doğrudan bağlanmak istemeyen Kaşkaylar, 1929 yılında isyan teşebbüslerinde bulundular.⁴⁷ Bu isyan Elgin Groseclose tarafından “Merkezi hükümetin ‘ağır vergiler, zorunlu yerleşik hayata geçirme, kılık kıyafet zorunluluğu’ gibi dayatmacı politikalarına karşı ilk tepki şeklinde değerlendirilmektedir.”⁴⁸ 1930 yılında Rıza Şah tarafından yazlık ve kışlakları birbirine bağlayan geçişin kapatılması, Kaşkayların bir kısmının ölümüne yol açarken diğer kısmının zorluklarla yaşamlarını idame ettirmelerine sebep oldu.⁴⁹ Onlar ya kış aylarında çok soğuk olan ya da yaz ayla-

⁴¹ Faruk Sümer, “Kaşkay”, *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 21.

⁴² Behçet Kemal Yeşilbursa, Kaşkaylarda Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları”, *Türk Kültürü*, sy. 314, Haziran 1989, s. 357.

⁴³ Alper Aksoy, “Kaşgay Türkleri”, s. 14.

⁴⁴ Rafael Blaga, *İran Halkları El Kitabı*, 1997, s. 120.

⁴⁵ Cavid Veliev, “İslam Kılıfında Fars Azıkimazlor Aygıtı: İran İslam Cumhuriyeti”, *Güney Azerbaycan Sosyal, Kültür, Siyasi Araştırmalar Dosyası*, sy. 5, Ankara, Yaz 2005, s. 86-87.

⁴⁶ Lazıboğlu Halid, “İran Türkleri”, *Millî Eğitim ve Kültür*, sy. 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 1980, s. 88.

⁴⁷ İsmail Arabacı, *Türkler*, Ankara 2005, s. 173.

⁴⁸ Pierre Oberling, a.g.e., s. 155.

⁴⁹ İraj Bashiri, “The Qashqais of Iran”, 2002, s. 2.

rında çok sıcak olan sınırlarda yaşamak zorunda kaldılar.⁵⁰ Kaşkay göçleri bizzat merkezi hükümet tarafından kontrol edildi. Bir süre sonra Kaşkayların ekonomik şartlara ve ihtiyaçlara göre göç etmesi yasaklandı. Zorlu şartlar onlar için yerleşik yaşamı zorunlu kılıyordu.⁵¹ Bunun yanı sıra Kaşkaylar⁵² kimliksizleştirme politikalarıyla da karşı karşıya bırakıldı. Pan-Farsist politika takip eden müellifler, Kaşkayların esasen Fars olduğu, sonradan Türkleştirildiği savlarını vurguladılar.⁵³ İran tarihçileri Kaşkayların İran'a yerleştiği tarihi 15. yüzyıla ilişkilendirdi. Bundaki amaç onların söz konusu bölgeye sonradan yerleştiğini iddia ederek İran'ın temel etniğini oluşturan topluluklardan biri olmadığını kanıtlamaktı.⁵⁴ Ayrıca Türklerin tarihlerine müdahale edilerek Türk hakimiyetinin olduğu zaman dilimi medeniyetsizle dolu olan bir dönem olarak ithaf edildi. Türk kelimesi hakaret unsuru içeren bir kelime olarak kullanıldı.⁵⁵

Muhammed Rıza Şah Pehlevi Döneminde Kaşkaylar

II. Dünya Savaşı sırasında İran, tarafsızlığını ilan etti. Bunun yanı sıra İran hükümeti, tüm ülkelerle dostluğa dayanan politik ve ticari ilişkiler sürdürdü.⁵⁶ Ancak ülkenin kuzeyi Sovyetler, güneyi İngilizler tarafından işgal edildi. Bunun üzerine Rıza Şah Pehlevi tahttan feragat ederek yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bıraktı.⁵⁷ Önemli görülmeyen yerler ise Muhammed Rıza Şah'ın denetimine verilmişti.⁵⁸

⁵⁰ _____, *The Qashqai of Iran, World of Islam Festival 1976*, 1976, s. 16.

⁵¹ Philip S. Khoury, Joseph Kostiner, *Tribes and State Formation In The Middle East*, 1990, s. 185.

⁵² Kaşkayların kökeni hususunda Pehleviler döneminde atılan iddiaların aksine Sir Percy Sykes'in Kaşkaylar hakkında izlenimlerini ifade ettiği anekdot kayda değerdir. Sir Percy Sykes; "Kaşkaylar esasen Türkmen kökenlidirler ve dilleri Türkçedir. Sayıları yaklaşık olarak 130 bin civarındır" şeklinde ifadelere başlamıştır. Bakınız; Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2011, s. 38.

⁵³ Babek Şahit, "Mirza Bala Mehmetzade'nin Milliyet Gazetesi Yazılarında İran Türklüğü", *Türk Yurdu*, Şubat 2017, S. 354, s. 32.

⁵⁴ Dilek Ataizi, Farzaneh Doulatabadi, "Kaşkay Türkleri", *Yeni Türkiye* 81, 2015, s. 607.

⁵⁵ Hasan Raşidi, "Çeray-ı Tahkir-i Türk'an Ez-Zaman Şurug-u Hakimiyet-i Pehlevi Der-İran", *Varlıq*, sy. 5-6, Güz 2016, s. 84-86.

⁵⁶ Ali Asghar Shamim, *Iran In the Reign of His Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi*, s. 4.

⁵⁷ _____, *Şehinşah Aryamehr Majeste Mohammed Reza Şah Pehlevi ve Şehbanu Mjeste Farah Pehlevi'nin Biyografileri*, 1967, s. 6.

⁵⁸ Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara 2010, s. 93.

Muhammed Rıza Şah⁵⁹ tahta geçtiği andan itibaren babasının izinden gitti.⁶⁰ Muhammed Rıza ordu, bürokrasi ve saray patronaj sistemini yapılandırma ve sağlamlaştırma hususuna özel olarak önem verdi. Muhammed Rıza Şah “ırkçılık ve otokrasi” mefhumlarını lügatında pek kullanmadı. Ancak kendisine layık gördüğü “Arya Mihr-Aryan Güneşi” unvanı milliyetçilik anlayışının izlerini taşımaktaydı. Ordu, Rıza Şah Pehlevi döneminde olduğu gibi Muhammed Rıza döneminde de büyük ilgiye mazhar olmuştu. Şah, Savunma Bakanlığı'nın adını Savaş Bakanlığı şeklinde değiştirerek sivillerin askeri yapıya müdahalesini sınırlandırmıştı. Anayasada da değişiklikler söz konusudur. Kendisini bakanların atamasını yapan tek yetkili organ olarak vasıflandırdı.⁶¹

Rıza Şah Pehlevi'nin tahttan indirilmesiyle Savle'üd Devle'nin oğlu, Kaşkay kabilesine geri döndü. Ve kabilenin çoğu efradı tarafından kabul gördü. Kaşkaylar ordularını yeniden kazandılar ve göçebe yaşam şekillerine de geri döndüler.⁶² Savlet-üd Devle'nin oğulları arasında ön plana çıkan isim olan Nasır, ilhan oldu.⁶³ Nasır Han zamanında da⁶⁴ merkezi yönetim tarafından uygulanan yerleşik hayata geçirme projesi devam etti. Nasır Han tüm problemin kaynağını Pehlevi iktidarında arıyordu.⁶⁵ Nasır Han döneminde politik ve ekonomik anlamda iyileşmeler görüldü. Merkezi hükümetten Kaşkay toprakları geri alınarak kabilenin fakir

⁵⁹ Muhammed Rıza'nın spora karşı merakı vardır. Tenis, dağcılık, kayakçılık, atçılık ilgi duyduğu spr faaliyetleri arasındadır. Bakınız; _____, “Gündelik Hayatlarında İran Hükümdarları Rıza Şah Pehlevi ve Kraliçe Süreyya”, *Haber*, s. 10.

⁶⁰ Mehmet Metin Ören, *İran Türkleri-Hürriyet Hareketleri*, Haz. Selçuk Akın, s. 139.

⁶¹ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 163-169.

⁶² Richard W. Cottam, *Nationalism in Iran: Updated Through 1978*, London 1979, s. 62.

⁶³ Faruk Sümer, “Kaşkay”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 2002, s. 21.

⁶⁴ Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 402.

⁶⁵ Nasır Han'ın Pehlevi iktidarının uygulamalarını reddetmesine rağmen Avrupa stili kıyafetlere karşı eğilimi gözlemlenmektedir. Kendisi giyim kuşamına oldukça önem veren biriydi. Ali M. Ansari, *Modern Iran Since 1921, The Pahlavis and After*, 2003, s. 87.

üyelerine dağıtıldı. Sürülerini kaybedenlere de geri alma imkânı sağlandı.⁶⁶ Nasır Han'ın İngilizlere karşı güçlü ve sağlam başarı elde edebilmek için aşiretler konfederasyonu kurma planları da vardı.⁶⁷ Nasır Han zamanında Kaşkaylar zorunlu göçe tabi tutuldu. Kaşkayların bir kısmı Bahtiyari, bir kısmı ise Hamse bölgesine göç ettirildi. Bahtiyari ve Hamse toplulukları önemli topluluklar olduğu için bu etnikler arasında Kaşkayların eriyebileceği düşünülmüştür.⁶⁸ Nasır Han bu politikanın Kaşkayların milli kimliklerine zarar vereceğini bildiğinden dolayı direndi.

II. Dünya Savaşı'nda⁶⁹ Kaşkaylar İran'da önemli bir güç oldu. Hatta eğer Hitler savaşı kazansaydı Kaşkay ilhanı Nasır Han'ın İran'ın başına geçme olasılığı bile düşünülebilirdi.⁷⁰ Almanya, Rusya'ya saldırdı. İngilizler ve Amerikalılar Rusya'ya askeri yardım gönderirken Güney Şimendifer hattını tercih etmek zorundalardı. Bu hattın geçiş güzergâhı Kaşkayların bulunduğu bölge olan Elburz dağlarındaydı. İngilizler bu yüzden İran hükümetinden Kaşkayların Elburz'a çıkmasının yasaklanmasını istedi. Kaşkaylar bu emri, nüfuslarını kıracak ve Farslaşma politikasını başarıya ulaştırabilecek bir adım olarak gördüklerinden yasağa uymadılar. Kaşkaylar Elburz'a göç etmeye devam ettiler. Bunun üzerine Elburz bölgesi bombardımana tutuldu.⁷¹ Ayrıca Kaşkaylar, kendilerine yardım için müracaat eden Alman ajanlarını, İngilizlerin bütün ısrarlarına rağmen Türk örf ve adetlerine ters düştüğünden dolayı onlara teslim etmemişlerdi.⁷² Buna karşılık olarak 1943 yılında İngilizler, Kaşkayları yok etmeye karar verdiler.⁷³ Türkiye'nin Tahran'da bulunan büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray ve Tahran eski ateşe milletlerimizden General Naci Okay araya girerek Kaşkayları

⁶⁶ Pierre Oberling, a.g.e., s. 169.

⁶⁷ Ali Kalkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 42.

⁶⁸ Wilhelm Barthold, *Tarihte Türk Dünyası*, Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, s. 188.

⁶⁹ Kaşkaylar, İran demiryollarına yakın konumu nedeniyle kısmi bir kalkınma yaşadılar. Ancak II. Dünya Savaşında zuhur eden karışıklıklardan dolayı kalkınma çok uzun ömürlü olmadı. Bakınız; İsmail Arabacı, a.g.e., s. 174.

⁷⁰ Pierre Oberling, a.g.e., s. 182.

⁷¹ Alper Aksoy, "Kaşgay Türkleri", s. 15-17.

⁷² İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, "İran Türkleri", *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, sy. 223, 1977, s. 61.

⁷³ Ömer Topaloğlu, *Çağdaş İran Tarihi (1914-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1996, s. 34.

yok olmaktan kurtarmışlardır. Cemal Hüsnü Karay, İngiliz elçisine Kaşkayları yok etmektense Türkiye'ye göç etmelerine izin vermelerini teklif etti. İngilizlerin cevabı başlangıçta olumluydu. Nitekim Kaşkaylardan ne İran yönetimi ne de İngilizler memnundu. Ancak dışişleri bakanının "Kaşkayları almak için biz hazırız" tarzındaki itham edici sözleriyle İngilizler kararından döndü.⁷⁴ Kaşkayları yok etme girişimi tüm hızıyla devam etti. Cihanbani, Kaşkaylara hareket edecek ordunun başına getirilen Kaçar prenslerindendi. Karay'ın Cihanbani ile arası iyiydi. Onu elçiliğe davet ederek ikna etmeye çalıştı.⁷⁵ Bunun üzerine Cihanbani bunun bir İngiliz emri olduğunu, talimat geldiği taktirde ateş etmeden harekâtı durdurabileceğini anlattı. Karay, bunun üzerine Dışişleri bakanı Nazım Sa'd ile görüştü. Durum Vekiller heyetine intikal etti. Nihayetinde problemin sulh yollu çözülmeye dair karar çıktı.⁷⁶ 1943 yılında da Muhammed Rıza Şah Pehlevi güçleri, Kaşkaylara karşı sert politikalarını devam ettirmiştir. Bunun üzerine Kaşkaylar Somirom, Kazerun ve Firozabad kentlerine hücum ederek merkezi hükümetin güçlerini bertaraf etti.⁷⁷ Musaddık'ın Şah'ı bertaraf ederken Kaşkayların da destek kuvvet gönderdiği bilinmektedir.⁷⁸ II. Dünya Savaşı'nın sonlarından Musaddık'ın düşüşüne kadarki süreç, Kaşkayların altın çağını yaşadığı dönemdir. Merkezi hükümet Kaşkaylar üzerinde serbest politikalar uyguladı. Musaddık ile Kaşkaylar arasındaki karşılıklı ilişki, Kaşkayların sosyo-politik ve kültürel bakımdan gelişimine imkân verdi. Ancak bu durum uzun süreli olmadı. Musaddık'ın bertaraf edilmesiyle⁷⁹ Kaşkaylar üzerinde yeniden

⁷⁴ Saadetin Yağmur Gömeç, Selda Kaya Kılıç, Geçmişten Günümüze İran'da Türk Bağımsızlık Hareketlerine Genel Bir Bakış", *Güney Kalkasya Dil-Tarih-Kültür İlişkileri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ordu 2011, s. 518.

⁷⁵ Alper Aksoy, *Kültü Töre*, İrfan Yayınları, İstanbul 2012, s. 305.

⁷⁶ Alper Aksoy, "Kaşgay Türkleri", s. 15-17.

⁷⁷ Yaşar Kalafat, *İran Türklüğü*, s. 34.

⁷⁸ Alp Buğdaycı, "Fars'ın Türkleri Kaşkaylar", *Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas*, sy. 137, Ağustos 2004, s. 61.

⁷⁹ Musaddık ile yakın ilişkiler kuran Kaşkaylar; İngiliz, Rus ve Fars güçlerinin Musaddık'ı devirme çalışmalarına karşı isyan tertiplenmişlerdir. Musaddık'ın yanında yer alarak onu idamdan kurtarmada etkili olmuşlardır. Bakınız; Ali Kalkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 43.

baskı politikaları uygulandı. İkinci kez başa geçen Muhammed Rıza Şah, Kaşkayların sembolü olan “ilhan” unvanını kaldırdı. Kaşkay liderlerini zorla göç ettirdi. Birçok aileye göç politikası uygulanarak kabileler yeniden dağıtıldı.⁸⁰ Kaşkaylara da kimliksizleştirme politikası uygulandı. İran müellifleri; Kaşkayların Türk olmadığı, aslen Fars olduğu daha sonra Türkleştirildiklerini vurguladılar.⁸¹ Muhammed Rıza Şah’ın, Rooswelt’e söylediği şu sözler yönetimin Kaşkaylara olan bakış açısını gözler önüne sermektedir. “*Benim ilkemde yaşamaya Kaşkayların hakkı bulunmamaktadır.*”⁸²

Toprak reformu Beyaz Devrimin bir kolu niteliğindedir. Başlatıcısı başbakan Emini olan⁸³ toprak reformu planı⁸⁴, yürürlüğe girdi. Muhammed Rıza Şah Pehlevi bu reformla hanlık sisteminin gücünü kırmayı planladı. Reformun alt yapısında göçebe Türkleri yerleşik düzene geçirmek yatmaktadır.⁸⁵ Şah’ın bir diğer amacı ise Türklerin ellerinden topraklarını alıp güçlerini kırmaktır.⁸⁶ 1963⁸⁷ yılında “toprak

⁸⁰ Sohrab Dolatkhah, a.g.m., s. 106-107.

⁸¹ Babek Şahit, “Mirza Bala Mehmetzade’nin Milliyet Gazetesi Yazılarında İran Türklüğü”, *Türk Yurdu*, sy. 354, Şubat 2017, s. 32.

⁸² Menuçehr-i Kiyani, a.g.e., s. 7.

⁸³ Toprak reformu arazi sahibinin birden fazla köye sahip olmamasına dayanıyordu. Bakınız; Michael Joseph, *The Shah’s Story Mohammad Reza Pahlavi, An Autobiography*, London 1980, s. 76. Toprak reformu Kızıl Devrimi önlemek niyetiyle yapıldıysa da İslam devrimine neden olması önlenemedi. Nitekim toprak güçlerinin kırılmasından rahatsızlık duyan çok sayıda çiftçi ve topraksız rençper oluşmuştu. Bakınız; Ervand Abrahamian, a.g.e., s. 175.

⁸⁴ Muhammed Rıza Şah Pehlevi toprak reformunu, feodal yapıyı kırmak amacıyla ortaya attı. Şah, uygulamış olduğu toprak reformuna Ak Devrim adını verdi. 1963 yılında uygulamaya konulan bu reformla amaçlanan büyük toprak sahiplerinin gücünü ve nüfuzu kırmak ve toprakları daha geniş kitleye yaymaktır. Böylece çoğu kitle tarafından destek göreceğini düşünüyordu. Bu uygulamayla büyük oranda toprağı elinde barındıran toprak sahipleri arazilerinden bir kısmını topraksız köylüye vermek zorunda bırakıldı. Arazilerin bir kısmı devletleştirildi. Toprak sahiplerine hisselerinin bir kısmı verildi. Bakınız; Ünal Gündoğan, a.g.e., s. 98-99.

⁸⁵ Dilek Erenoğlu, “Kaşkay Türklerinde Sosyal Tabakalaşma”, *Turkish Studies*, c. 6/4, 2011, s. 127.

⁸⁶ Mehmet Metin Ören, a.g.e., s. 142.

⁸⁷ 1963 yılında Ak Devrim’in programını Köy Kooperatifleri Milli Kongresinde maddeler halinde açıklanan tasarıları oy çoğunluğuyla kabul edildi. Muhammed Rıza bizzat kendi ağzından reformun oy birliği ile demokratik şekilde kabul edildiğini ifade etmekteydi. Olumlu oy oranı hususunda ise yüksek ibareler kullanılmaktaydı. Bakınız; İran Şehinşahu Majeste Muhammed Reza Pehlevi Aryamehr, *Ak Devrim*, Çev. Mohommad Matin, Apa Ofset Yayınları, İstanbul 1968, s. 9. Michael Axworthy eserinde Şah’ın zoraki dayatmalarla toprak reformunu ulemaya kabul ettirdiğini ileri sürmektedir. Biz de aynı fikirdeyiz. Nitekim toprak reformu birçok toprak sahibine menfi tesir eden bir uygulamaydı. Böylesine bir tepkiyle karşılaşılan reform hareketinin Muhammed Rıza’nın ifade ettiği gibi demokratik bir şekilde ve çok beğenilerek

ıslahatı” adıyla Kaşkaylara karşı düzenlenen hareket ile binevi Kaşkayların siyasi varlığına son verilecekti.⁸⁸ Kaşkaylar içerisinde bulunduğu arazilerin aşiretin mülkü olduğunu iddia ederek toprak reformuna karşı çıktılar. Merkezi hükümet Kaşkayların itirazına aldırmadı. Toprakları ellerinden alınarak Farslara dağıtmaya başlandı. Kaşkaylar topraklarının dağıtılması adına gönderilen mühendis Melik Abdî'yi öldürmekle işin ciddiyetini merkezi yönetime göstermek istedi.⁸⁹

1960'lara kadar Kaşkayların çoğu; kışı Basra Körfezi'nin alçak doruklarında yer alan otlaklarda; yazı dağların kuzey ve doğusundaki yüksek alanlarda geçirirlerdi. 1960'lardan sonra yerleşik yaşama geçmeye başladılar.⁹⁰ 1962-1964 yılları arasında Kaşkaylar isyan girişiminde bulundular.⁹¹ 1967 yılında Muhammed Rıza'nın baskıcı rejimi yeniden Kaşkaylar üzerinde hissedildi.⁹² Kaşkaylar her ne kadar İngilizler tarafından yapılacak katliam girişimlerinden sıyrıldıysa da Muhammed Rıza Şah Pehlevî'nin asimile teşebbüslerinden kurtulmuşlardır. Muhammed Rıza Şah toprak reformunu neden göstererek güçlerini kırmak için Kaşkayları İran'ın çeşitli bölgelerine dağıttı.⁹³ Bunun sebebi Kaşkayların Türk kimliğini asimile ederek Farsların içinde erimelerini sağlamak istemeleridir.⁹⁴ Ayrıca Kaşkayların ellerinde bulunan verimli topraklar alınarak, Türk olmayan etnik gruplar arasında paylaştırıldı.⁹⁵ Kaşkayları göç ettirdikleri yerler susuz ve çorak toprak parçalarından ibaretti. Kaşkaylardan alınan vergilere bakıldığında onlara Farsların iki katı

kabul edildiğini düşünmemekteyiz. Michael Axworthy, *İran Akıllı İmparatorluğu Zerdüş'ten Günümüze İran Tarihi*, Çev. Özlem Gitmez, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 301.

⁸⁸ İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, a.g.m., s. 63.

⁸⁹ Behçet Kemal Yeşilbursa, a.g.m., s. 358.

⁹⁰ Lois Beck, “Use of Land by Nomadic Pastoralists in Iran: 1970-1998”, *Middle Eastern Natural Environments*, s. 102-103.

⁹¹ ———, “Qashqais”, *Source: U.S. Library of Congress*.

⁹² Yaşar Kalafat, *İran Türklüğü*, s. 34.

⁹³ Selçuk Alkm, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, s. 7.

⁹⁴ Hakan Boz, “İran'ın Unutulan Türkleri: Kaşkaylar”, *Yeni Türkiye 54, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, sy. 53-54, Eylül-Ekim 2013, s. 2238.

⁹⁵ Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, s. 90.

kadar külfet yükleniyordu.⁹⁶ 1960-1970 arasında çoğu Kaşkaylı toprak kıtlığı nedeniyle zor duruma düştü. Toprak reformu geçici olarak toprağın, göçebeler tarafından kullanılmasına imkân tanımadı.⁹⁷ 1963 yılında toprak reformlarının etkisi arttı. Bu durum Kaşkayların hükümete karşı tepkilerine yol açtı.⁹⁸ Kaşkaylar Hüsrev Han önderliğinde isyan etti. Ancak muvaffak olamadılar.⁹⁹ 1963 yılında Kaşkaylar üzerine hava ve kara saldırıları düzenlendi. Bunun üzerine Kaşkay ilhamı İlhan Nasır Han ve ailesi ülkeyi terk etme mecburiyetinde kaldı.¹⁰⁰ 1963 yılında yapılan bu saldırı gazetelerde de yer aldı. İran hava kuvvetlerinin uçağı Kaşkay aşiretinin bulunduğu noktaları bombaladı. Kaşkayların bombalanışı ve direnişi, İran kuvvetlerinin ek kuvvet alışları basında yer aldı.¹⁰¹ İran kuvvetleri kendi halkıyla değil de düşmanla savaşır gibi F-86 jet uçaklarıyla, tanklarla ve toplarla saldırdı. Buna rağmen Kaşkaylar büyük bir direniş gösterdi. Ancak askeri teçhizat yetersizliği yenilmeleriyle sonuçlandı.¹⁰² Türk basınında haber, İran basınındaki haliyle yayınlandı. Haberciler Kaşkaylar hakkında “asi, afyon yetiştiricileri ve toprak ağası” gibi ibareler kullandılar. Türkiye basınında bu olayın İran’ın ifadeleriyle nakledilmesi, ülkemizin Türk dünyasına ilgisiz bir bakış açısına sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁰³ Bu harekattan sonra Kaşkaylar silahsızlandırıldı. Ayrıca Han ve ailesi de ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kaldı.¹⁰⁴ 1963 yıllarındaki isyanlar bastırıldıktan sonra merkezi yönetim, yasal muhalefetin izlerini sildi. Öğrenci hareketlerine ve protestolara sınırlamalar getirildi.¹⁰⁵ Muhammed Rıza Şah’ın Kaşkaylar üzerindeki baskıcı tutumunun hız kesmeden devam etmesi, 1967 yılında Bahman Han önderliğindeki isyanı zorunlu kıldı.

⁹⁶ Hakan Boz, a.g.m., s. 2238.

⁹⁷ Lois Beck, *Tribe and State in Revolutionary Iran: The Return of the Qashqai Khans*, s. 240.

⁹⁸ K. W. Bash, J. Bash Liechti, “The Qashqai”, *Developing Psychiatry*, c. 43, 1987, s. 97.

⁹⁹ Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, s. 90.

¹⁰⁰ Faruk Sümer, “Kaşkay”, s. 21.

¹⁰¹ M. Ergin, “Kaşkay Türkleri”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, sy. 1-12, 1962-1963, s. 54.

¹⁰² Lazıboğlu Halid, a.g.m., s. 88.

¹⁰³ Alper Aksoy, “Kaşkay Türkleri”, s. 22.

¹⁰⁴ İsmail Arabacı, a.g.e., s. 174.

¹⁰⁵ Afshin Matin-Asgari, “The Pahlavi Era: Iranian Modernity In Global Context”, *The Oxford Handbook Of Iranian History*, 2011, s. 359.

Ayaklanmaları kusursuz şekilde bastırabilmek için Muhammed Rıza, Kaşkaylara birtakım vaatlerde bulunsa da baskıcı ve saldırgan tutumunu devam ettirdi.¹⁰⁶

Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin kurmuş olduğu SAVAK¹⁰⁷ güçlerinin Kaşkayların başına geçirilmesi, aşiretin büyük zarar almasına neden oldu. Günümüzde de Kaşkaylara diğer Türk aşiretleriyle aynı politikalar uygulanmaktadır. Sosyo-kültürel ve eğitim açısından sınırlı imkanları vardır. Her şeye rağmen hala milli kimliklerini muhafaza etmektedirler.¹⁰⁸ 1979 yılında İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde Kaşkayların yeniden göçebe hayata geri döndükleri bilinmektedir.¹⁰⁹

Sonuç

Rıza Şah Pehlevi ile başlayan oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevi döneminde de uygulanan Pan-Farsist politikalar, Kaşkay Türkleri açısından menfi sonuçlar doğurmuştur. Kaşkaylar bünyesine mensup oldukları devletin dışlayıcı politikalarına maruz kalarak mücadeleler vermek zorunda kaldılar. Kültürel asimilasyon, göç ettirme politikaları, yerleşik hayata geçirme projeleri, milli kılık-kıyafetin yasaklanması, topraklarının ellerinden alınışı Kaşkayların; siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yara almalarına neden oldu. Uygulanan politikaların olumsuz etkileri, İran'da yaşayan Türklerde (Kaşkaylar, Azerbaycan Türkleri, Türkmenler, Şahsevenler vb.) milli bilincin uyanmasını sağladı. Ancak bu uyanış, Kuzey Azerbaycan Türkleriyle karşılaştırıldığında daha az yoğunluktadır. Bu durum Mehmed Emin Resulzade'nin "İran'daki Türkler ne Türki-

¹⁰⁶ Yaşar Kalafat, *İran Türklüğü*, s. 34.

¹⁰⁷ SAVAK güçleri, 1957 yılında Muhammed Rıza Şah tarafından ABD ve İsrail'in teknik desteği ile kurulmuş birliklerdir. Bakınız; Gene R. Gartwaite, *İran Tarihi, Pers İmparatorluğundan Günümüze*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016, s. 226. Savak güçlerinin halka zulüm, işkence ve katliam gibi uygulamalarda bulunması toplumun huzursuzluğuna ve muzdarip olmasına yol açtı. Bakınız; Hikmet Erdoğan, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfiyar'ın Yumruğuna İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 168.

¹⁰⁸ Aygün Attar, a.g.e., s. 337.

¹⁰⁹ _____, "Qasqai Tribe of Iran", *Encyclopaedia of the World Muslims*, c. 3, 2001, s. 1210.

ye'deki Türkler kadar bağımsızdır, ne de Rusya'daki Türkler kadar bağımlı” sözünü hatırlattı. Kaşkaylar, geleneklerinden, yaşayış biçimlerinden, kimliklerinden kopmayı reddettiler. Topraklarının ellerinden alınışına, yerleşik hayata geçmeye, kültürel asimilasyona kolay kolay razı olmadılar. Ancak ne kadar direnseler de olumsuz etki daha fazla sirayet etti. Zamanla yerleşik yaşama uyum sağlamaya başladılar. İran'da yaşayan diğer Türk topluluklarında görüldüğü gibi Kaşkayların da milli kimlik hususundaki tavırları yara almıştır.

KAYNAKÇA

ABRAHAMİAN, Ervand, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

AGHDAM, Akbar A., "Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar", *Cepo 6. Ara Dönem Sempozyumu 14-17 Nisan 2011 Uşak*.

AKIN, Selçuk, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*.

AKSOY, Alper, "Kaşgay Türkleri", *Milli Eğitim ve Kültür (Esir Türkler Özel Sayısı)*, sy. 7, Haziran, Temmuz, Ağustos 1980.

AKSOY, Alper, *Kutlu Töre*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2012.

ANSARİ, Ali M., *Modern Iran Since 1921, The Pahlavis and After*, 2003.

ARABACI, İsmail, *Türkler*, Ankara 2005.

ATAİZİ, Dilek, DOULATABADİ, Farzaneh, "Kaşgay Türkleri", *Yeni Türkiye 81*, 2015.

ATTAR, Aygün, *İran'ın Etnik Yapısı (Yakındönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara 2006.

AXWORTHY, Michael, *İran Aklın İmparatorluğu Zerdüşt'ten Günümüze İran Tarihi*, Çev. Özlem Gitmez, Say Yayınları, İstanbul 2016.

AZAD, Ekber, "Kaşgay Elinin Adı Nasıl Olmuştur?", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

AZER, San'an (Sinan), *İran Türkleri*, İstanbul 1942.

BARTHOLD, Wilhelm, *Tarihte Türk Dünyası*, Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul.

BASH, K. W. LİECHTİ, J. Bash, "The Qashqai", *Developing Psychiatry*, c. 43, 1987.

BASHİRİ, İraj, “The Qashqais of Iran”, 2002.

BECK, Lois, “Tribe and State in Revolutionary Iran: The Return of the Qashqai Khans”, c. XIII/sy. 1-4, *Iranian Studies*, 1980.

BECK, Lois, “Use of Land by Nomadic Pastoralists in Iran: 1970-1998”, *Middle Eastern Natural Environments*.

BLAGA, Rafael, *İran Halkları El Kitabı*, 1997.

BOZ, Hakan, “İran’ın Unutulan Türkleri: Kaşgaylar”, *Yeni Türkiye 54, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, sy. 53-54, Eylül-Ekim 2013.

BUĞDAYCI, Alp, “Fars’ın Türkleri Kaşgaylar”, *Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas*, sy. 137, Ağustos 2004.

CAVANŞİR, Babek, *Kaşgay Türklerinin Tarihi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Enstitüsü, İstanbul 2001.

CİDDİ (BAYAT), Hüseyin, *Peyvestegi-i Kavmi ve Tarihi-i Oğuz-İlha-i Kaşkayi-i İran, Kabile-i (Kayı- Kaşkayi)*, Şiraz 1378.

COTTAM, Richard W., *Nationalism in Iran: Updated Through 1978*, London 1979.

ÇELİK, Muhittin, “İran’daki Kaşgay Türkleri”, Kafkas Üniversitesi I. Milli Kafkas Sempozyumu’nda (29 Ekim 1995) tebliğ olarak sunulmuştur.

DOLATKHAH, Sohrab, “The Kashkay People, Past and Present”, *Bilig*, sy. 53, Bahar 2010.

EKREM, Ahmet, *Bugünkü İran*, İstanbul 1934.

ERDOĞDU, Hikmet, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar’ın Yumruğuna İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ERENOĞLU, Dilek, “Kaşgay Türklerinde Sosyal Tabakalaşma”, *Turkish Studies*, c. 6/4, 2011.

ERGİN, M., “Kaşgay Türkleri”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, sy. 1-12, 1962-1963.

GARTWAİTE, Gene R., *İran Tarihi, Pers İmparatorluğundan Günümüze*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016.

GHARAKHALOU-NARREİ, Mehdi, *Migration and Cultural Change in Urban Communities of the Qashqa'a of Iran*, Basılmamış Doktora Tezi, Ottawa Üniversitesi, Kanada 1996.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, KILIÇ, Selda Kaya, Geçmişten Günümüze İran'da Türk Bağımsızlık Hareketlerine Genel Bir Bakış”, *Güney Kafkasya Dil-Tarih-Kültür İlişkileri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ordu 2011.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

GÜNDOĞAN, Ünal, *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara, 2010.

HALİD, Lazıboğlu, “İran Türkleri”, *Milli Eğitim ve Kültür*, sy. 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 1980.

İBRAHİMOV, T. E., *Gaşgaylar*, Bakü 1988.

İran Şehinşahu Majeste Muhammed Reza Pehlevi Aryamehr, *Ak Devrim*, Çev. Mohommad Matin, Apa Ofset Yayınları, İstanbul 1968.

JOSEPH, Michael, *The Shah's Story Mohammad Reza Pahlavi, An Autobiography*, London 1980.

KAFKASYALI, Ali, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 20.

KAFKASYALI, Ali, *İran Türkleri*, Bilge Oğuz Yayınları, Ankara 2010.

KALAFAT, Yaşar, *İran Türklüğü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KALAFAT, Yaşar, KESKİN, Arif, “İranlılık Paradigmasının Çöküş Süreci ve Güney Azerbaycan Milli Hareketinin Yükselişi”, *Güney Azerbaycan Sosyal, Kültür, Siyasi Araştırmalar Dosyası*, sy. 5, Ankara Yaz 2005.

- KAYABALI, İsmail, ARSLANOĞLU, Cemender, “İran Türkleri”, *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, sy. 223, 1977.
- KHOURY, Philip S., KOSTİNER, Joseph, *Tribes and State Formation In The Middle East*, 1990.
- KİYANİ, Menuçehr-i, *Şakayık Aşkıyla Göç Kaşkaylarda Sanat*, Çev. Mürsel Öztürk, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2014.
- MATİN-ASGARİ, Afshin, “The Pahlavi Era: Iranian Modernity İn Global Context”, *The Oxford Handbook Of Iranian History*, 2011.
- OBERLİNG, Pierre, *The Qashqa’ı Nomads of Fars*, Paris 1974.
- ORHONLU, Cengiz, “Kaşgaylar”, *Türk Kültürü*, Ankara 1967.
- ÖREN, Mehmet Metin, *İran Türkleri-Hürriyet Hareketleri*, Haz. Selçuk Akın.
- PEHLEVİ, Farah, *Anılar*, Çev. Rukiye Öke, Paris 2003.
- POTTS, D. T., *Nomadism in Iran, From Antiquity to the Modern Era*, Oxford University Press 2014.
- RASHİDVASH, Vahid, “Iranian People: Iranian Ethnic Groups”, *International Journal of Humanities and Social Science*, c. 3/s.y. 15, Ağustos 2013.
- RAŞİDİ, Hasan Raşidi, “Çeray-ı Tahkir-i Türk’an Ez-Zaman Şurug-u Hakimiyyet-i Pehlevi Der-İran”, *Varlıq*, sy. 5-6, Güz 2016.
- SHİVA, Manouchehr, “The Qashqai Turks of Fars, Southern Iran”, *Qashqai. Net*, 2015.
- SOULEİMANOV, Emil Aslan, KRAUS, Josef, *Iran’s Azerbaijan Question in Evolution Identity, Society, and Regional Security*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center, 2017.
- SOULEİMANOV, Emil, “The Evolution of Azerbaijani Identity and the Prospects of Secessionism in Iranian Azerbaijan”.

SOULEİMANOV, Emil, PİKAL, Kamil, KRAUS, Josef, "The Rise of Nationalism Among Iranian Azerbaijanis: A Step Toward Iran's Disintegration?", *Meria*, c. 17/sy. 1, Bahar 2013.

SHAMİM, Ali Asghar, *Iran In the Reign of His Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi*.

SÜMER, Faruk, "İran'da Yaşayan Türk Oymakları Kaşkaylar", *Türk Kültürü*, sy. 120, Ekim 1972.

SÜMER, Faruk, "Kaşkay", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, İstanbul 2002.

ŞAHİT, Babek, "Mirza Bala Mehmetzade'nin Milliyet Gazetesi Yazılarında İran Türklüğü", *Türk Yurdu*, sy. 354, Şubat 2017.

TEMİZEL, Ali, "Birinci Dünya Savaşında İran'da Kaşkay Türklerinin Mücadelesi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, c. 1/sy. 1, Aralık 2017.

TOPALOĞLU, Ömer, *Çağdaş İran Tarihi (1914-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1996.

UĞURLU, Nurer, *Türk Kavimleri*, Örgün Yayınları, İstanbul 2012.

VELİEV, Cavid, "İslam Kılıfında Fars Azikimazlor Aygıtı: İran İslam Cumhuriyeti", *Güney Azerbaycan Sosyal Kültür, Siyasi Araştırmalar Dosyası*, sy. 5, Ankara Yaz 2005.

YANAR, Şenay, "Kaşkay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar", *Vakanüvist Dergisi*, sy. 1, Güz 2016, s. 157.

YANAR, Şenay, "Kaşkaylarda Evlilik Adetleri ve Toy Ritüelleri", *History Studies*, sy. 7, 2015.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Kaşkaylarda Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları", *Türk Kültürü*, sy. 314, Haziran 1989.

“Gündelik Hayatlarında İran Hükümdarları Rıza Şah Pehlevi ve Kraliçe Süreyya”, *Haber*.

_____, “The Dynamics of Ethnic Identity in Iranian Azerbaijan”, *Araz News, News and Analysis Website*, 8 Mayıs 2014.

_____, “Qashqai’s”, *Source: U.S. Library of Congress*.

_____, “Qasqai Tribe of Iran”, *Encyclopaedia of the World Muslims*, c. 3, 2001.

_____, *Şehinşah Aryamehr Majeste Mohammed Reza Şah Pehlevi ve Şehbanu Mjeste Farah Pehlevi'nin Biyografileri*, 1967.

_____, *The Qashqai of Iran, World of Islam Festival 1976*, Whitworth Art Gallery University of Manchester, 1976.